P320/1

FASIHI YA KISWAHILI

(Nathari na Ushairi)

Karatasi ya kwanza

ELITE EXAMINATION BUREAU MOCK 2019

Uganda Advanced Certificate of Education

FASIHI YA KISWAHILI

Karatasi ya kwanza

(NATHARI NA USHAIRI)

Muda: Saa tatu

MAAGIZO KWA WATAHINIWA:

Karatasi hii ina sehemu **tatu**, **A,B** *na* **CH**. *Mtahiniwa anapaswa kujibu sehemu* **zote**. *Katika sehemu* **CH**, *mtahiniwa achague diwani* **moja** *tu*.

Pindua

© Elite Examination Bureau 2019

SEHEMU A

1. Soma taarifa ifuatayo kasha ujibu maswali yanayofuata. (alama 33)

Maadili ndiyo kiungo cha mjadala mpana kwenye jamii ya sasa. Takribani miezi mitatu sasa mjadala wa elimu na maadili umeshika kasi kutokana na kuongezeka kwa vitendo vya udanganyifu,wizi na matusi vinavyofanywa na wanafunzi wetu kwenye mitihani yao ya mwisho.

Wiki iliyopita nilijaribu kuonyesha kuwa suala la mmomonyoko wa maadili na kuongezeka kwa vitendo vya udanganyifu,wizi wa mitihani,uongo na matusi,halipo tu kwa watoto wetu wanaofanya mitihani,liko pia kwenye jamii nzima ya wanauganda. Hakuna sekta au ofisi iliyo salama kuanzia ofisi ya chini hadi ya juu.

Ndiyo maana kwa sasa wizi ni kama sehemu ya maisha yetu. Udanganyifu ni ushujaa katika jamii yetu. Na ushahidi ni kwamba kuanzia watawala hadi mwananchi wa chini,sote tunadhani wizi ndiyo staili ya maisha yetu ya sasa, na bila hivyo mtu hawezi kufanikiwa. Hizi ni fikra za jamii iliyokufa kimaadili lakini je,chanzo chake ni nini?

Bila kuchelea,chanzo cha kumomonyoka kwa maadili ya jamii na kuongezeka kwa vitendo vya udanganyifu ni uduni wa elimu inayotolewa kwa wananchi. Nimewahi kusema huko nyuma kuwa elimu bora ndiyo inayomjenga mtu aliyekamilika.Ikitolewa nusu nusu pasipo ukamilifu wake,watu watakaojengwa na elimu hiyo watakuwa nusu.

Kwa sasa elimu yetu imesahau vitengo vikuu vitatu muhimu sana kwa kumjenga mtu. Elimu yetu kwa sasa inalenga kitengo kimoja ambacho ni weledi wa kiakili. Unapomfundisha mwanafunzi ajue Kongowea Mswahili alizaliwa lini,ishirini toa tano unapata ngapi, au Uganda ina aina gani za mazao ya biashara? Au spika wa kwanza wa Bunge la Uganda alikuwa nani? Ukiishia hapo, ni kosa kubwa. Utakuwa umegusa eneo moja tu la vitengo vya weledi wa binadamu.

Weledi wa kiakili unahusu kufahamu,kuchambua ,kupambanua,kukumbuka,kufikiri na kujenga picha ya uhalisia wa vitu. Haigusi tunu kuu za mtu kama upendo,haki,uwazi,kujamiana ukweli,uadilifu,heshima,hekima,utashi na buasara. Sasa mwanafunzi atavipata wapi vitu hivi ikiwa shuleni havisisitizwi kwenye silabasi?

 © Elite Examination Bureau 2019

Ndipo kinakuja kitengo muhimu sana cha weledi wa mtu kinachoitwa maadili ya weledi wa kiroho. Kitengo hiki hakihusiani na dini wala imani ya mtu. Kinahusiana na maadili ya ndani ya mtu ambayo ndiyo yanayomjenga mtu kwa ukamilifu wake. Dini zinasaidia tu kujenga kitengo hiki kama ilivyo elimu.

Ndani ya weledi wa maadili ya kiroho ndiko kunazaliwa vipaji mahususi vya utambuzi wa hisia za mwanadamu kwenye vitendo na tabia za mtu za ndani ya roho na moyo wake.Udanganyifu hauko akilini bali uko moyoni,chuki haiko akilini iko moyoni,hekima haiko akilini iko rohoni,upendo hauko akilini uko rohoni!

Hivyo, maadili ya weledi wa kiroho huibeba tunu kama: amani,busara,hekima,uwazi,uaminifu na heshima,kujituma,hamasa ya kazi,uzalendo,utu na wema. Uadilifu,kujitambua na kujiamni ndiyo maadili kwenye kitego cha weledi wa kiroho. Kwa sasa kitego hiki kimesahaulika sana shuleni.

Katika baadhi ya shule hakipo kabisa. Wanafunzi wanafundishwa tano jumlisha mbili,jibu kumi,basi wanaishia hapo na wanakabidhiwa vyeti wakapambane na dunia wakati silaha mahususi za kupambana na dunia ya leo hawana.

Wanapewa mtihani unaouliza hivyo, na wazazi pamoja na wanafamilia tunashangilia matokeo ya mtoto wetu. Vyuo vikuu vyetu wanafunzi wanakariri na kukumbuka vipengele vingi vilivyo kwenye kitengo kimoja tu ambacho ni weledi wa kiakili.

Ndiyo maana unamkuta daktari bingwa aliyebobea kupasua moyo wa binadamu anambaka msichana wake wa kazi. Unamkuta waziri mwenye shahada lukuki anaghushi malipo hewa ya posho zake. Mbunge aliyesoma hadi chuo kikuu anatukana matusi ovyo bungeni hadi anaambiwa afute kauli zake,wakati jamii imeishasikia matusi hayo. Yote haya ni matokeo ya elimu yetu kusahau kitengo muhimu sana cha maadili ya weledi wa kiroho kwa wanafunzi wetu.

Wanapikwa na kuandaliwa kuwa wataalamu katika maeneo mbalimbali lakini elimu yetu haiwaandai wanafunzi kuwa watu waliokamilika ili kujenga jamii yenye haki,uwazi,ukweli,uaminifu,amani,uadilifu na heshima kwa binadamu wenzao.

Ndiyo maana nchi za wenzetu,japo baadhi ya nchi hizo wananchi wake hawana hata makanisa wala misikiti lakini hawawezi kuchelewa ofisini,hawawezi kughushi risiti,hawawezi kuhonga ili kupata huduma,hawawezi kubinya haki za wanyonge. Wamepikwa kwenye eneo hili nyeti.

 © Elite Examination Bureau 2019

Nakumbuka hata enzi za elimu miaka ya sitini na sabini,eneo hili la maadili ya weledi wa kiroho lilipewa kipaumbele sana. Ndiyo maana ilikuwa vigumu kukuta mkuu wa shule anasukuma na walimu kuingia darasani kufundisha. Ilikuwa vigumu kumkuta ofisa kilimo anacheza kamari ofisini badala ya kwenda shambani kutoa ushauri wa kilimo,ilikuwa ni vigumu kukuta maofisa waandamizi serikalini wakipiga soga kwa njia mpya kama "facebook" bila kufanya kazi na mwisho wa mwezi wanadai mshahara na posho lukuki. Ndiyo maana ilikuwa vigumu sana kwa madaktari kwenda kazini wakiwa wamelewa kama ilivyo sasa.

Tuliona mambo yakienda kwa kasi japo nchi ilikuwa bado changa, na wasomi walikuwa wachache. Lakini leo japo wasomi ni wengi tena wenye tajiriba lukuki na utaalamu wa kila aina nchi haiendelei. Kila sekta imegota.

Suluhi ya matatizo yetu tumebaki tunaigizwa wataalamu nje ya nchi waliopikika kwenye maadili ya weledi ya kiroho. Mtu mwenye maadili ya weledi wa kiroho akisema anahitaji mifuko 200 ya saruji kujenga daraja,atajenga kwa mifuko 200,tofauti na wataalamu wetu akipewa mifuko 200 kwa ajili ya daraja yeye anatumia mifuko 70 mingine anaiba. Je,hayo ndiyo maendeleo katika karne hii?

Maswali:

(a) Pendekeza kichwa kinachofaa taarifa hii. *(alama 02)*

(b) Mwandishi anamaanisha nini kwa kusema,"kwa sasa wizi ni kama sehemu ya maisha"? *(alama 02)*

(ch) kulingana na taarifa,ni nini udhaifu wa elimu ya sasa? *(alama 06)*

(d) Eleza vitengo vikuu viwili kutoka kwenye taarifa ambavyo ni muhimu sana kwa kumjenga mtu. *(alama 04)*

(e) Mwandishi anamaanisha nini anaposema mmomonyoko wa maadili? *(alama 03)*

(f) Kutokana na taarifa,ni kwa nini mambo nchini yalikuwa yakienda mbele miaka ya sitini na sabini japo wasomi walikuwa wachache? *(alama 03)*

(g) Huku ukitoa mifano kutoka kwenye taarifa,toa mafunzo yanayopatikana katika taarifa hii. *(alama 08)*

© Elite Examination Bureau 2019

(h) Eleza maana ya vifungu vifuatavyo kama vilivyotumiwa katika taarifa.

(alama 05)

(i) udanganyifu ni ushujaa,

(ii) wakapambane na dunia,

(iii) Lukuki,

(iv) tumebaki tunaigizwa wataalamu,

(v) kila sekta imegota.

SEHEMU B

2. *Soma hadithi ifuatayo kisha ujibu maswali yatakayofuata*: *(alama 33)*

Sijui kama Profesa Kabuleta bado hai au ameishaaga dunia. Nilikutana na Profesa Kabuleta huko Pakwach nchini Uganda wakati nilipokuwa nikifanya utafiti wa uzamili mwaka wa elfu mbili na kumi na moja mwezi wa Agosti. Wakati huo alikuwa na umri wa miaka mia. Alikuwa mtu mrefu, mwembamba kiasi na mwenye nguvu. Uso wake ulikuwa na mikunjo mikunjo mingi. Kichwa chake kilikuwa cha mviringo.Utosini hakuwa na unywele hata moja. Aliposema,alipenda kushika-shika upara wake. Kinywa kilikuwa ni pango la ulimi tu.Alikuwa na macho makali,kifua kipana,miguu minne na mikono yenye nguvu.Alitembea kwa mwendo wa madaha. Alikuwa amekula chumvi nyingi lakini alijumudu kila wakati kushika mpini baada ya kustaafu kutoka serikalini. Alikuwa mtu mtulivu,msemaji na mcheshi.

Basi siku moja,nilipokuwa nikiota naye moto pamoja na wajukuu ,vitukuu,vilembwe na viningina vyake,aligundua kuwa Reginald Anderson ambaye alikuwa kitukuu chake,alikuwa amelewa. Licha ya hivyo,maneno na matendo yake hayakuridhika. Mara ghaidi ilimpanda yule Profesa akasema kwa umori huku akitukodolea macho pamoja na mkongojo wake mkononi,” Tazameni nyinyi vijana,mimi nilipokuwa kijana nilipiga maji kweli. Lakini hapo baadaye niligundua kuwa maji ya aina hiyo hayana faidi kwa kweli. Unajua ulevi una kasoro kadha kama vile : kuharibu mishipa ya fahamu na kuleta ugonjwa wa kichaa,kupunguza maisha ya mtu,mtu hupoteza nuru nyeupe na kuleta nyekundu,mashavu hulegea na kuanza kushuka,matumbo na mapafu yake hukauka na kufifia kabisa,kufisha taifa na kupoteza sifa ya taifa.” Taarifa iliendelea hadi tukaanza kulala fofofo! Kwani Profesa alikuwa na stori nyingi hata zinazosisimua. Kama msomi alikuwa na maarifa mengi kuhusu sekta yake aliyoibobea sana

© Elite Examination Bureau 2019

Maswali

(a) Mwandishi wa taarifa hii ni mtu gani na alikuwa anafanya nini wakati alipokutana na Profesa Kabuleta? *(alama 02)*

(b) Je,Mtu anayezungumziwa katika taarifa alikuwa na sifa gani. (*alama 04)*

(ch) Tambua misemo minne iliyotumiwa na ueleze maana yake. (*alama 04)*

(d) Toni ya mwandishi inaonyesha kuwa kulikuwepo shida ya upigaji maji. Ni nini madhara yake? (*alama 08)*

(e) Baada ya uchambuzi unapata hisia gani kwa Kabuleta? (*alama 03)*

(f) Toa mafunzo mawili kutoka taarifa hii kwa vijana wa siku hizi. (*alama 04)*

(g) Je, Profesa hadithini ni wa rika ya mwandishi? Toa mifano kuunga mkono maamuzi yako. (*alama 04)*

(h) Profesa alikuwa bingwa wa somo gani kabla hajastaafu? Kwa nini unadhani hivyo? (*alama 04)*

SEHEMU CH

ABDILATIF ABDALLA : *Sauti ya Dhiki*

3*. Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali..*

Kwa heri

1 Nakuaga ndugu yangu,kwa heri ya kuonana
Naondoka nenda zangu,hiwa na simanzi sana
Simanzi moyoni mwangu,kwa tulivyozoweyana
La kutenda ndilo sina,ela kwenenda nendako

2 Nawe kaa kwa salama,salama wa salimini
Nakutakiya uzima, na furaha ya moyoni
Siku moja ni lazima,tutakutana wendani
Kwa hili nina yakini,bora sote tuwe hai

© Elite Examination Bureau 2019

3 siwati kukumbuka,popote nitakapokuwa
Na ingawa naondoka,mimi mbali nawe kuwa
Daima hutanitoka,ndani ya change kifuwa
Hakuna cha kukutowa,nendapo 'takwenda nawe

4 Ndu yangu Israili,mambo huwenda yakija
Kwamba tutakuwa mbali,si hoja hiyo si hoja
Mbali ni yetu miili,bali nyoyo zi pamoja
Moja na moja si moja,lakini kwetu ni yiyo

5 Beti tano namaliza,mbele hakusongeleki
Ningetaka kuongeza,lakini mbele sifiki
Mingine nayabakiza,yote hayaelezeki
Kwa heri ndugu rafiki,kwa heri ya kuonana

Maswali

(a) Eleza lengo kuu la mshairi katika shairi lake hili. (*alama 03)*

(b) Tambua na ueleze maudhui matatu yanayopatikana katika shairi hili. (*alama 06)*

(ch) Andika ubeti wa nne katika lugha ya nathari. (*alama 03*)

(d) chambua muundo wa nje wa shairi hili ukizingatia angalau vipengele saba. (*alama 14)*

(e) Fafanua vipengele vifuatavyo kama vinapozingatiwa katika shairi la hapo juu. *(alama 08)*

(i) Mathnawi

(ii) tarbia

(iii) vina

(iv) ukaraguni

© Elite Examination Bureau 2019

4. *Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.*

Chema hakidumu

1 chema hakidumu,kingapendekeza
Saa ikitimu,kitakuteleza
Ungawa na hamu,kukingojeleza
Huwa ni vigumu,kamwe hutaweza

2 chema sikiimbi,kwamba nakitweza
Japo mara tumbi,kinshaniliza
Na japo siombi,kipate n'ongeza
Mtu haniambi,pia kujikimbiza

3 Chema mara ngapi,kinniondoka
Mwanangu yu wapi?, Hakukaa mwaka
Kwa muda mfupi,aliwatilika
Ningefanya lipi,ela kumzika?

4 chema wangu Babu,Kibwana Bashee
Alojipa tabu,kwamba anile
Na yakwe sababu,ni nitengenee
Ilahi Wahhabu,mara amtwee

5 chema wangu Poni,kipenzi nyanyangu
Hadi siku hini,yu moyoni mwangu
Yu moyoni ndani,hadi kufa kwangu
Ningamtamani, hatarudi kwangu

© Elite Examination Bureau 2019

Maswali:

(a) chambua umbo la nje la shairi hili (*alama 14)*

(b) Taja majina ya wahusika waliokufa katika shairi (*alama 06*)

(ch) Eleza maudhui ya shairi hili. (*alama 10)*

(d) ELeza toni ya mwandishi katika shairi hili. (*alama 04*)

MWINYIHATIBU MOHAMED: *Malenga wa Mrima.*

5. *Soma shairi hili kisha ujibu yatakayofuata*.

KUJITEGEMEA

Nchi ni ile ambayo,imekita ardhini
Siyo ile iombayo,ghaibu na majirani
Taratibu siyo hiyo,wananchi twambizaneni
Daima hukaa chini,maganja ya mpewaji

Chumo lote na mitaji,leo limo maganjani
Bepari na wanyonyaji,wasalie maguguni
Shime utekelezaji,vingine havifanani
Daima hukaa chini,maganja ya mpewaji

Twaishije tujihoji,wananchi humu chini
Kila tunachohitaji,kupatakwe ugenini
Hiyo ni tete haviji,tongo tupangusaneni
Daima hukaa chini,maganja ya mpewaji

Kuomba wataalamu,ni mwendo haulingani
Tupate wa humu humu,wajuzi wa kila fani
Mbele washike hatamu,kwa mapimo na makini
Daima hukaa chini,maganja ya mpewaji

© Elite Examination Bureau 2019

Sione Tanzania,tukamba umaskini
Si kweli twasingizia,hebu kwanza tuoleni
Ardhi imeenea,janibu zote barani
Daima hukaa chini,maganja ya mpewaji

Tuufuate wongozi,pamwe na nyingi imani
Tushiriki kila kazi, na mambo yalomkini
Mikopo ina kinyezi,si kitu cha tumaini
Daima hukaa chini,maganja ya mpewaji

Yote hatuyatimizi,alotimiza ni nani
Lakini tuwe maizi,tusizurure mijini
Tukamshabihi kozi,kipanga au kunguni
Daima hukaa chini,maganja ya mpewaji

Shujaa itakiwavyo,aonekane vitani
Na sisi vita tunavyo,roho kwa roho ugani
'kutegemea' vilivyo,kondo tujiamueni
Daima hukaa chini,maganja ya mpewaji

Maswali:

(a) Eleza maudhui yanayopatikana katika shairi hili. (*alama 12*)

(b) Andika ubeti wa pili katika lugha ya nathari (*alama 04*)

(ch) Eleza mawaidha ya kutojitegemea. (*alama 12*)

(d) Tambua bahari zinazopatikana katika shairi hili. (*alama 04)*

© Elite Examination Bureau 2019

6. *Soma shairi hili kisha ujibu yatakayofuata*.

UTII

Raia mwema ni yule,aliyejaa utii
Si ubishi na kelele,akanywalo hasikii
Ni mwasi huyo jinale,achunguze kwa bidii
Raia asiyetii,ni fisadi wa nchiye

Uonapo uhalifu,usambe huuzuii
Ndiyo huo uvunjifu,kamawe huzingatii
Mwananchi mwadilifu,hilo halikadirii
Raia asiyetii,ni fisadi wa nchiye

Utii kama haupo,sheria haziagii
Imani huwa haipo, na mema hayatujii
Usalama hufa papo,mara nchi ikadhii
Raia asiyetii,ni fisadi wa nchiye

Nia za watu watano,ambazo hazififii
Uchao ni tangamamo,si chusa hawachukii
Hushinda kumi na tano,ambao hawatulii
Raia asiyetii,ni fisadi wa nchiye

Kila raia nchini,ni ile au ni hii
Ana hisa wastani,ingawa haitumii
Hazuiliwi hanani,kusema hatumbukii
Raia asiyetii,ni fisadi wa nchiye

Maswali:

(a) Chambua muundo wa nje wa shairi hili (*alama 14*)

(b) ubeti wa kwanza una funzo gani? (*alama 04*)

(ch) eleza umuhimu wa utii. (*alama 12*)

(d) Taja sifa za raia mwema. (*alama 04*)

MWISHO

 © Elite Examination Bureau 2019